

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ВПЛИВ СМISЛУ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ПОБУДОВУ
ОБРАЗІВ МОЖЛИВОГО МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКАМИ
ШКОЛИ**

Курсова робота
студента 37 групи
соціально-психологічного факультету
Спірідонова Степана Вікторовича

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Нікітенко О.В.

Житомир – 2009

З М І С Т

Вступ	3
РОЗДІЛ I. Дослідження впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи	
1.1. Загальна характеристика віку випускників шкіл – періоду ранньої юності.....	6
1.1.1. Особливості фізичного розвитку.....	6
1.1.2. Соціальна ситуація розвитку	7
1.2. Вплив смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи.....	8
1.2.1. Вплив мети особистості як вираз ціле утворюючої активності.....	8
1.2.2. Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості випускниками школи.....	9
1.2.3. Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності..	10
1.2.4. Проблема сенсу життя в свідомості випускників школи.....	12
1.2.5. Вплив реалізації професійної орієнтації як найважливіший стрижень можливого майбутнього випускників школи.....	14
РОЗДІЛ II. Застосування та дослідження стратегій, що сприяють реалізації смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи	
2.1. Дослідження особливостей самовизначення особистостей випускників по відношенню до життєвих цінностей.....	16
2.2. Дослідження усвідомлення вибору професії випускниками школи як запорука їх майбутнього життєвого успіху.....	19
Висновки.....	22
Список використаних літературних джерел.....	24
Додаток	

Вступ

Актуальність цього дослідження визначається, насамперед, тим фактором, що постійно змінюється економічна ситуація в країні, яка диктує випускникам шкіл побудову образів можливого майбутнього з точки зору престижності, соціально-економічної вигоди, реальної можливості кар'єри. Враховуючи вищезазначене, необхідно сказати про те, що при дослідженні цього важливого питання дослідники та науковці вже зробили ряд важливих висновків. Для прикладу можна навести психологічні дослідження науковців Чаговець Л., Петровського А.В., Брандес В. та ін. у висвітленні питання про ціннісні орієнтації старшокласників та їх пріоритети.

Також, на нашу думку, важливими і актуальними є дослідження ряду психологів – науковців в площині усвідомлення вибору майбутньої професії випускниками шкіл. Крім цих головних напрямків дослідження головного питання майбутнього випускників шкіл, є також значна кількість не менш важливих напрямків досліджень психологів, що стосуються таких тематик:

- Ø дослідження особистості старшокласника перед моментом вибором майбутнього;
- Ø вивчення рівня психологічної готовності до створення власної сім'ї, до материнства і батьківства та ін.

Таким чином, на нашу думку, цілком актуальним і важливим є вивчення коливань в процесі побудови образів можливого майбутнього випускниками шкіл під впливом соціально-економічного та політичного становища суспільства в Україні, а також факт швидкого вікового та інтелектуального дозрівання випускників шкіл від впливом значної комп'ютеризації суспільства та морального і психологічного плюралізму в засобах масової інформації. Саме ці моменти, хоч на нашу думку і є частково вивченими, але все ж таки потребують більш детального дослідження та нових підходів.

Об'єктом дослідження даної роботи є процес впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи.

Предметом дослідження є особливості впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову можливості майбутнього у старшокласників.

Метою роботи є дослідження особливостей та важливості впливу життєвих орієнтацій на побудову образів можливості майбутнього випускниками школи.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що вплив смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливості майбутнього випускниками шкіл буде важливим і реальним лише за умов:

- Ø проведення відповідної теоретичної психологічної підготовки старшокласників в напрямку життєвої та професійної орієнтації;
- Ø застосування можливих тренінгів, диспутів та інших засобів практичної роботи.

Задля реалізації основної мети дослідження перед роботою поставлено ряд завдань:

- Ø проаналізувати наукову літературу щодо проблеми впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього старшокласниками;
- Ø вивчити особливості динаміки впливу смислу життєвих орієнтацій на майбутній вибір старшокласників;
- Ø дослідити можливості прийомів теоретичного та практичного впливу життєвих орієнтацій на майбутнє випускників школи;
- Ø вивчити ефективність відповідної роботи теоретичного та практичного впливу життєвих орієнтацій на майбутнє старшокласників.

Методологічні та теоретичні основи дослідження: в основу дослідження покладена теорія розвитку вищих психічних функцій (Л.С. Виготський). Також в основі дослідження є думки та теорії класика радянської психології А.В. Петровського. Окремі аспекти роботи базуються на когнітивній моделі Ж.Піаже.

Методи та організація дослідження: усне та письмове опитування випускників школи, анкетування і консультації в практичній частині роботи, порівняння, аналогії та протиставлення – в теоретичній частині нашого дослідження.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки різних колективів випускників, застосуванням методів, що відповідають меті і завданням дослідження, поєднанням якісного та кількісного аналізу.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в деталізації впливу на побудову можливого майбутнього випускниками шкіл під впливом соціально-економічного та політичного становища в Україні, швидкого їх вікового та інтелектуального дозрівання.

Практичне значення нашого дослідження полягає в тому, що отриманні в результаті його проведення дані щодо впливу на формування майбутнього старшокласниками можуть бути використанні студентами-практикантами та вчителями-психологами при створенні програм розвитку впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками шкіл.

РОЗДІЛ І

Дослідження впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи

1.1. Загальна характеристика віку випускників шкіл – періоду ранньої юності.

1.1.1. Особливості фізичного розвитку.

У віковому плані випускники шкіл відносяться до періоду ранньої юності (від 14-15 і до 18 років) – це період завершення фізичного дозрівання організму, завершальний етап початкової соціалізації особистості.

Фізичний розвиток старшокласників характеризується подальшими анатомічними та фізіологічними змінами, тісно пов'язаними між собою. В цей період темпи збільшення зрості та ваги значно сповільнюються, причому юнаки надолужують недавнє відставання від дівчат. Остаточного збільшення зросту у дівчат припиняється в середньому у 16-17 років, а у юнаків – 17-18 років.

В основному завершується окостеніння скелету, вдосконалюється м'язова система, паралельно збільшується і м'язова сила юнаків. Інтенсивно розвивається серцево-судинна система, нервова регуляція її діяльності.

Продовжується функціональний розвиток нервових клітин головного мозку. До 15 років, в основному, завершується дозрівання кори великих півкуль та формування нейтронного апарату усіх областей головного мозку. Повного розвитку досягає система зв'язків між різними відділами мозку і завдяки його структурному дозріванню зростають можливості для виникнення нових зв'язків, нових асоціацій у старшокласників, що в подальшому може сильно вплинути на уявлення власного майбутнього.

Умовні зв'язки у цьому віці характеризуються більшою стійкістю та більшими можливостями переключення.

У 15-18 років у більшості юнаків і дівчат завершується статеве дозрівання організму. У дівчат уже сформовані вторинні статеві ознаки, а внутрішні статеві органи продовжують інтенсивно рости. Менструальний цикл у нормі набуває регулярного характеру. Завершується формування жіночого типу статури.

У юнаків процес статевого розвитку виражений чіткіше у зв'язку з тим, що розпочався він пізніше. Інтенсивно формуються вторинні статеві ознаки, чоловічий тип статури. У статевих залозах утворюються чоловічі статеві клітини, періодично відбувається полюція.

1.1.2. Соціальна ситуація розвитку.

Основне соціальне завдання випускників – вибір майбутньої професії, соціальне та особистісне самовизначення.

Ще до настання моменту закінчення школи юнаки та дівчата мають бути психологічно готовими до дорослого життя. Маємо на увазі сформованість властивостей, здібностей та потреб, які дозволили б молодій людині повною мірою реалізувати себе в праці, громадському житті, майбутній сім'ї.

Передусім – це розвиток потреби в спілкуванні та освоєнні способів його здійснення, формування теоретичного мислення і уміння орієнтуватись у різних його формах (науковому, правовому та ін.), що знаходить своє вираження в основах наукового та громадянського світогляду; розвиток професії, яка забезпечує усвідомлене та критичне ставлення до себе, становлення готовності до трудової діяльності.

Якщо ці якості сформовані, то молода людина має необхідну психологічну базу для самовизначення – центрального новоутворення раннього юнацького віку, основою якого є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе членом суспільства, визначитися, тобто зрозуміти себе, оцінити свої можливості, своє місце і призначення у житті. Провідною на цьому етапі стає навчально-професійна діяльність.

Варто зазначити, що перехідних, маргінальний характер соціального становища і статусу ранньої юності визначає і характерні психологічні особливості юнацтва. Актуальними залишаються успадковані від підліткового віку проблеми, а саме: захист права на автономію, власна вікова специфіка та ін.

В дослідженні ініціатив старшокласників ... виявилося таке протиріччя. В цьому віці, який теоретично є віком інтенсивного формування і яскравого прояву ініціатив, ініціативи, як показав констатуючий експеримент, були відсутні. Справа в тому, що ініціатива має індивідуальні форми і особливості

прояву, які і розкривають причини її присутності – відсутності, розвинутість – нерозвинутість, вираженості – невираженості [2, ст. 110]. Хоча, з іншого боку, самовизначення потребує на стільки автономії від світу дорослих, скільки визначення в ньому свого місця, орієнтації у ньому. Останнє визначає диференціації розумових здібностей та інтересів, розвитку інтегральних механізмів самосвідомості, вироблення світогляду і життєвої позиції.

Самовизначення у випускників шкіл ще не є завершальним, остаточним, оскільки воно не пройшло перевірки життям.

1.2. Вплив смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи.

1.2.1. Вплив мети особистості як вираз цілеутворюючої активності.

У вітчизняній психології серед провідних системоутворюючих характеристик особистості традиційно її направленість. С.Л. Рубінштейн під направленістю розумів деякі динамічні тенденції, які в якості домінуючих мотивів обумовлюють діяльність людини, виходячи з її цілей та завдань [20, ст. 211].

Направленість особистості звичайно пов'язують із системою стійко домінуючих мотивів, що визначають її цілісну структуру. Ця система детермінує поведінку і діяльність людини, орієнтує її активність. Від направленості особистості залежить її вигляд в соціальному плані і те, якими саме моральними нормами і критеріями вона керується. Направленість особистості, ієрархія її мотивів в підсумку є результатом здійсненого внутрішнього вибору.

Змістовний бік направленості особистості, її відношення до оточуючого світу, до інших людей і до самого себе обумовлює система ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації виражають особистісну значимість суспільних, культурних, моральних цінностей, відбиваючи ціннісне відношення до дійсності. Цінності регулюють направленість, ступінь зусиль суб'єкта, визначають в значній мірі мотиви і цілі організації діяльності.

З широкого набору пропонованих суспільством цінностей людині необхідно вибрати щось для себе. Варто зазначити, що лише під час авторського, суб'єктного, вистражданого самою особистістю вибору будь-яка суспільна цінність стає індивідуальною.

Індивідуальний вибір цінностей визначає направленість особистості, що проявляється у відношенні до людей, суспільства, самого себе. При цьому, як в зарубіжній, так і у вітчизняній психології альтруїстична направленість протипоставлена егоїстичній, індивідуалістській.

В умовах сучасних перемін в російському суспільстві, коли соціально-типове співвідношення «особистість та суспільство» очевидно не на користь останнього, є справедливим той факт, що направленість людиною себе не так однозначна, як це вважалося раніше. Вона має не лише егоїстичний, егоцентричний контекст, але й прагнення до самореалізації, до самовдосконалення і саморозвитку і інтересах інших людей [9, ст. 19]. В Україні такі характеристики теж властиві для випускників школи.

1.2.2. Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості випускника школи.

Особливої уваги в системі виховання особистості, яка б відповідала вимогам часу, заслуговує проблема політичного виховання, яка, нажаль, залишається однією з найменш досліджених вітчизняними науковцями. На особливій важливості цього аспекту наголошував ще видатний мислитель XIX ст. А.Токвіль, чиї ідеї залишаються не менш актуальними і сьогодні. На думку А.Токвіля, «оновлений світ» потребує «нової політичної науки», основи якої закладено у формуванні демократії. Оскільки суспільний лад є справою усіх, політичне виховання належить до основних людських потреб і стосується моральних проблем, оскільки змушує слугувати собі духовні сили людини, одночасно вимагаючи від неї звіту – саме від людини залежить, який політичний лад є бажаним чи можливим [12, ст. 373].

Враховуючи проблеми, з якими зустрілась Україна в період розбудови своєї молодій держави, необхідно наголосити, що така бажана для нас демократизація суспільства можлива лише за умови активного розвитку

процесів демократизації особистості. Реальні можливості досягнення цієї мети – у відповідній організації навчально-виховного процесу у старших класах школи. політичне виховання та політична освіта розглядаються нами як одна з неодмінних складових процесу виховання, метою якого є формування громадянської особистості – повноцінного члена суспільства. В умовах демократизації виникає необхідність в появі творчої, активної особистості, якій притаманні здатність до критичного мислення, прагнення до самоосвіти та безперервно особистісного зростання.

В основу політичного виховання повинні бути покладені такі основні принципи [19, ст. 136]:

- Ø принцип духовності – полягає у визнанні провідного значення духовних і загальнолюдських цінностей;
- Ø принцип індивідуально-особистісного підходу – полягає у визнанні неповторності та унікальності кожної особистості, врахуванні і повазі до її неповторності;
- Ø принцип єдності свободи і відповідальності – визнання людини суб'єктом власного особистісного розвитку, визнання свободи особистісного вибору і відповідальності за нього самою особистістю.

На нашу думку, важливим сьогодні є не лише політичне виховання старшокласників у закладах освіти, але й допомога батьків, оскільки їх поведінка та відношення до певних процесів і людей мають характер прикладу для випускника, а отже і формують здебільшого його ставлення до цих же процесів і людей.

1.2.3. Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності.

В період ранньої юності людини основними є потреби в самореалізації, самовираженні, з'ясуванні сенсу життя. На основі зовсім нової соціальної мотивації розвитку відбуваються суттєві зміни у змісті і співвідношенні провідних мотиваційних тенденцій. Передусім це виявляється в упорядкуванні, інтегруванні системи потреб і світогляду, який активно формується в пору юності.

Старшокласники не тільки пізнають навколишню дійсність, у них виникає потреба сформувані власні погляди на мораль, на світ, ставлення до нього, розібратись у своїх особистісних і життєвих проблемах. У зв'язку з цим, прийняття рішень в них набуває соціального спрямування. Під впливом світогляду виникає досить стійка ієрархічна система цінностей, яка зумовлена поглядами та переконанням старшокласників. Погляди і переконання стають суворим контролером бажань, перетворюються на мотиви діяльності, спонукають до самопізнання, самовдосконалення, самовизначення. Чим соціально зрілішим є юнак або дівчина, тим більше його прагнення спрямовані в майбутнє, тим активніше формуються у нього пов'язані з перспективою життя мотиваційні настанови. Сюди слід віднести і необхідність ідеалу в свідомості старшокласників. Російський психолог Абрамова Г.С. так свідчить про це: « Ідеал має великий вплив на вибір і здійснення професійної діяльності, вибір тієї сфери прикладення своїх сил, яка буде приносити переживання повноти життя, ніби відбивати реалізацію, покликання людини – одне з важливих екзистенційних відчуттів, що відображають реальність зусиль з організації і здійснення життя» [1, ст. 491].

За даними досліджень, у віці 14-ти років лише 17% підлітків уявляють своє майбутнє, а в 15 років – вже 84 % планують його. У соціально незрілих юнаків і дівчат переважають мотиви, пов'язані із задоволенням потреб, які виникають у їх теперішньому. Старші школярі і випускники починають усвідомлювати процес формування окремих мотивів, що зумовлює глибше й адекватніше розуміння внутрішніх причин вчинків інших людей. Етична оцінка будь-якого вчинку зміщується з оцінки його наслідків на оцінку причин, мотивів, які спонукали до вчинку.

Отже, з розвитком соціальної зрілості особистості в її свідомості відображається процесуальність формування конкретного наміру, мотиву, ширшим стає мотиваційне поле. При цьому більше уваги приділяється прогнозуванню наслідків запланованих дій і вчинків не тільки з прагматичних, а й з морально-етичних, духовних позицій. Ускладнення і розширення з віком мотиваційного поля створює передумови для обґрунтованішого прийняття рішень і формування намірів, наслідком чого є осмислена і адекватна поведінка особистості.

У ранньому юнацькому віці інтенсивно формується світогляд. Звичайно, його основи закладаються ще в попередніх вікових періодах. Засвоєнні раніше моральні норми, ідеали, принципи і правила поведінки зводяться у цілісну систему, яка дає змогу не тільки зрозуміти навколишній світ, а й оцінити його, знайти себе в ньому, визначити своє ставлення до нього та сенс свого життя. Ці світоглядні пошуки не рідко зумовлюють переоцінку цінностей.

Вирішальне значення для формування світогляду має громадянська та громадська активність учнів, яка сприяє збагаченню їх морального та соціального досвіду, засвоєнню соціальних та етичних норм поведінки, виникненню певного ставлення до різних соціальних феноменів (релігії, політики, нації, влади). Формування світогляду є результатом та умовою все глибшого усвідомлення випускниками себе як особистості з відповідною системою ставлень до всього, що його оточує, та до себе самого [21, ст. 246].

До закінчення школи юнак стає людиною, яка має певні моральні, соціально-політичні, наукові, культурні, релігійні та інші погляди, хоч і не завжди правильні, зате досить стабільні.

Найскладніше випускникам розібратись у питаннях політики, економіки, виробити своє ставлення до цих сфер людських відносин. Труднощі, які виникають у цьому процесі, не рідко породжують аполітичність, яка часом переходить у цілковиту байдужість до соціально-політичних подій у країні, до проблем нації, держави та суспільства.

1.2.4. Проблема сенсу життя в свідомості випускників школи.

У процесі формування світогляду старшокласника особливо важливою є проблема сенсу життя, яка фігурує в роздумах учнів про себе і своє призначення. Пошук сенсу життя допомагає молодій людині інтегрувати численні вимоги, що виникають у різних сферах її життєдіяльності, вибудовувати життя не як послідовність розрізнених подій, вчинків, а як цілісний процес, а також максимально інтегрувати, мобілізувати всі свої здібності і можливості для розв'язання життєвих проблем та досягнення значущих цілей.

Нереалізована потреба пошуку сенсу життя проявляється у станах напруги і може призвести до виражених нервових розладів. «Таємниця буття людського, - читаємо в романі Ф.Достоевського «Брати Карамазови», - не в тому, щоб тільки жити, а в тому, для чого жити. Без твердого уявлення собі, для чого їй жити, людина не погоджується жити і швидше знищить себе, ніж залишиться на землі, хоча б навколо неї все були хліби» [6, ст. 255].

У ранній юності вже сформовані важливі внутрішні умови для пошуку сенсу життя (потреби в сенсі життя, інтелектуальні можливості, світогляд, стійкість переживань), однак ще відсутні засоби для його здійснення. Вони знаходяться поза людиною – у соціальному оточенні, де вона виконує різні види діяльності, розкриває свої здібності та нахили, відчуває та усвідомлює соціальну відповідальність. Отже, пошук сенсу життя в період ранньої юності є передумовою майбутнього включення у соціальні відносини. Однак проблема визначення сенсу життя переживається на цьому віковому етапі далеко не всіма. Загальні світоглядні пошуки в ранній юності конкретизуються у життєвих планах, які є надзвичайно важливими у становленні мотиваційної сфери особистості.

Провідна роль у світогляді старшокласників належить ідеалам, які нерідко набувають спонукальної сили, стають мотивами їх діяльності. У юнака змістова наповненість ідеалів завжди інша, ніж у підлітка. У старшокласника змістова наповненість ідеалів спирається на загальні принципи, які можуть бути реалізовані в різних ситуаціях і утворюють чітко усвідомлену моральну позицію. Перехід до узагальненого ідеалу є важливим етапом у розвитку особистості.

Всі учні старших класів думають про своєї майбутнє, вибудовують найрізноманітніші плани, ставлять певні цілі, які досить часто виявляються нереальними. У процесі реалізації задуманого багатьох із них підстерігають розчарування в накреслених планах, часто і в собі самому, в наслідок чого вони часто збиваються з обраного шляху, бо замість того, щоб мобілізуватися, схилиються до сумнівних життєвих цілей. Як правило, це є наслідком або надто конкретного (стати саме таким спеціалістом), або надто загального (служити людству) окреслення життєвих перспектив.

Надто конкретне визначення перспектив позбавляє юну особистість необхідного маневру, а надто загальне – нерідко унеможлиблює необхідну для цілісного самовизначення концентрацію сил.

1.2.5. Вплив реалізації професійної орієнтації як найважливіший стрижень можливого майбутнього випускників школи.

Центральним новоутворенням ранньої юності стає самовизначення не лише особистісне, а й професійне. У 80-і роки у виборі професії старшокласники передусім орієнтувались на престижність професії (її соціальну значимість), вимоги професії до особистості, принципи і норми взаємин, характерні для даного професійного кола. Сьогодні найголовнішим фактором став матеріальний [11, ст. 83].

Самовизначення пов'язане зі спрямованістю в майбутнє, якісно іншим сприйняттям часу, коли сьогодення постійно співвідноситься з майбутнім, оцінюється з позиції майбутнього. Нове усвідомлення часу позитивно впливає на формування особистості за наявності впевненості в собі, в своїх можливостях і силах.

Старшокласники добре розуміють необхідність навчання в школі для майбутньої трудової діяльності, для продовження навчання у вищих закладах освіти, здобуття спеціальності, для життя. Навчання в старших класах чітко усвідомлюється ними як підготовка до майбутнього життя, до трудової діяльності, як виконання свого громадянського обов'язку перед суспільством. У міркуваннях старшокласників виявляється розуміння ними тих вимог, які ставлять до їх учбової діяльності школа і суспільство. Основною з них є вимога до наполегливого оволодіння знаннями, вмінням та навичками, щоб стати освіченою, всебічно розвиненою людиною, здатною продовжувати творчу працю старшого покоління. Мету свого навчання старшокласники усвідомлюють як підготовку до майбутньої суспільно корисної праці (діяльності).

У ранньому юнацькому віці свідоме ставлення учнів до набуття середньої освіти з кожним роком дедалі більше пов'язується з вибором певної спеціальності. За даними спеціальних досліджень, проведених відділом профорієнтації Інституту психології УРСР, 86,8 % учнів IX-XI класів (кількість опитаних – 3 тисячі учнів) вже мали досить конкретні наміри щодо майбутньої професії. За іншими даними – 84 % десятикласників точно називали професію, яку вони хочуть здобути. Багато з них розглядали своє навчання як шкільну підготовку до оволодіння нею [5, ст. 246].

Дослідження показують, що у старшокласників зустрічається вже міцна установка під час вибору професії, хоча, звичайно, можуть бути і коливання, це помітно тоді, коли кілька професій подобаються одночасно, є конфлікт між нахилами і здібностями, між ідеалом у виборі професії і реальними перспективами (учень бажає поступити до вузу, але успішність дуже низька). На вибір професії впливають і думки інших людей: учень виявляє інтерес до однієї професії, батьки радять іншу, а товариші – третє. Випускників завжди хвилює проблема вибору, що спонукає їх спілкуватись з однолітками та оточуючими дорослими людьми з цього приводу. Саме тому, успішність проведення роботи по профорієнтації залежить від знання, які установки і особистісні особливості того чи іншого учня.

В старшому шкільному віці встановлюється досить міцний зв'язок між професійними та учбовими інтересами. Якщо у підлітка учбові інтереси визначають вибір професії, то у випускників помітно і зворотнє: вибір професії сприяє формуванню учбових інтересів. В цьому випадку старшокласники починають цікавитись тими предметами, які їм потрібні у зв'язку з обраною професією. Вибір професії сприяє зміні відношення до навчальної діяльності [7, ст. 233].

На нашу думку, важливе значення має не лише теоретична основа дослідження процесу вибору випускниками шкіл майбутньої професії та побудови моделі свого майбутнього, але й практична, яка дозволяє відслідковувати тенденції зміни уявлень випускників щодо можливого майбутнього та знаходити причини цих змін.

РОЗДІЛ II

Застосування та дослідження стратегій, що сприяють реалізації смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього випускниками школи

На думку автора роботи, слід провести серед випускників школи кілька досліджень для з'ясування їх розуміння життєвих орієнтацій та бачення ними їх можливого майбутнього у зв'язку з цим.

З цією метою ми проводимо дослідження для з'ясування ціннісних орієнтацій старшокласників, тобто, чи готові вони як особистості до дорослого життя та рівня розуміння ними важливості вибору відповідної професії (спеціалізації).

2.1. Дослідження особливостей самовизначення особистостей випускників по відношенню до життєвих цінностей.

Для проведення цього дослідження випускним класом Головинської гімназії (сmt. Головино, Черняхівський район) були запропоновані анкети із запитаннями та багаторівнева діагностична методика.

Анкетне опитування розроблено практичним психологом ЗОШ № 1 м. Сєверодонецьк Луганської області Іриною Підгорною [18, ст. 25-26], та доопрацьовано і застосовано автором цієї роботи. Результати цього дослідження дозволять виділити структуру ціннісних орієнтацій старшокласників шкіл та гімназій.

На всіх випускників гімназії (в 9 класі – 58 чоловік, в 11 класі – 46 учнів) психолог роздає бланк анкетних запитань на загальні тематики.

Анкета «Молодь і сучасні ринкові умови».

На запитання анкети «Молодь і сучасні ринкові умови» № 1 – з 58 учнів 9 класів 32 учні (55%), а в 11 класі – з 46 учнів – 34 особи (74%), визначили можливість забезпечити матеріальний добробут та реальною перспективою бути власником, організувати власну справу. Тобто, серед сьогоденішніх

випускників шкіл тема матеріального добробуту переважає над можливістю власного особистого вдосконалення (інтелект, культура).

Питання № 2 – із запропонованих життєвих цінностей учні 9 і 11 класів надали перевагу: 9 клас – з 58 осіб 34 учні (59%) – матеріальній забезпеченості та власному здоров'ю; 11 клас з 46 учнів 28 (61%) – матеріальну забезпеченість та можливість реалізувати свої здібності, здоров'я близьких та рідних.

На питання: щоб вдало пристосуватись до сучасних умов, потрібно бути здатним на протиправні дії або аморальні вчинки? – учні 9 класу 43 особи (74%) визначили, що для сьогодення прийнятними є всі шляхи; учні 11 класу – 39 осіб (85%) визначили те саме твердження.

4. Виділіть риси, необхідні за сучасних умов для досягнення успіху: учні 9 класу – 36 осіб (62%) визначили головними – настирливість, упевненість у собі, вміння пристосовуватися; учні 11 класу – 23 особи (50%) – визначили головними активність та ініціативність, сміливість та рішучість, комунікабельність.

5. Які з внутрішніх проблем суспільства турбують вас найбільше?: учні 9 класу – 39 осіб (67%) – назвали високий рівень цін та загроза безробіття; 11 клас – 40 осіб (87%) – назвали високий рівень цін і погіршення стану довкілля.

6. Чи впливає матеріальне становище на стосунки з оточенням?: учні 9 класу – 41 особа (71%) зазначили, що впливає певною мірою; учні 11 класу – 39 осіб (85%) зазначили, що істотно впливає.

7. Які способи найнадійніші для досягнення матеріального добробуту?: учні 9 класу назвали роботу у «ринковому» секторі економіки та керівна посада (34 особи – 59%); учні 11 класу – обрали ініціативність, рішучість, вміння досягати свого і роботу у «ринковому» секторі економіки (37 осіб – 80,5%).

8. Чи побоюєтесь ви в майбутньому стати безробітним?: учні 9 класу зазначили, що малоймовірно (37 осіб – 64%), учні ж 11 класу зазначили, що це досить ймовірно (29 чоловік – 63%).

9. Ваше ставлення до праці: 9 клас – 53 особи (91%) вважають, що людина повинна працювати, навіть якщо не сильно потребує грошей; 11 клас – 45 чоловік (98%) вважають так само.

10. Чи хотіли б ви розпочати власну справу?: учні 9 класу відповіли і так, і ні – 70%; а от 11 клас – 100 відсотків – відповів так.

11. Що означає для вас поняття «гарна робота»? для 9 класу – 65% учнів – це висока оплачуваність, а для 11 класу – 86% (40 чоловік) – це можливість зробити кар'єру.

12. Якщо ситуація в нашій державі надалі не покращиться і це впливатиме на ваше життя, то що ви робитимете?: 9 клас – 36 учнів зазначили, що чекатимуть поліпшення ситуації, а 41 учень 11 класу (90%) – спробують самостійно розв'язати власні проблеми.

13. Чи вважаєте ви себе соціально захищеною людиною?: 41 учень 9 класу сказали, що більше так, ніж ні; 85% учнів 11 класу (39 осіб) – більше ні, ніж так.

14. Чи хотіли б ви виїхати за кордон?: 46 учнів 9 класу відповіли, що так, але на тимчасову роботу; 44 учні 11 класу (96%) відповіли також «так», але на постійне проживання.

15. Чи відіграє нині освіта важливу роль для забезпечення добробуту людини?: 9 клас – 51 учень (88%) вважають, що дає; а 11 клас 96% (44 учні) – вважають, що лише певною мірою.

16. Основними проблемами сьогодення для вас є?: для учнів 9 класу (51 учень із 56 в класі) – це стосунки з батьками, для учнів 11 класу – 44 учні із 46 в класі – це здобуття освіти.

Це тестування було проведене серед випускників Головинської гімназії у лютому 2009 року. За результатами тестування (анкетування) помітно те, що основна маса учнів дає чіткі однозначні відповіді, що засвідчує відсутність коливань та сумнівів і, в свою чергу, свідчить про впевненість у собі і своєму виборі. Також необхідно зазначити, що майже 90 % учнів випускних класів надають перевагу матеріальному добробуту перед розвитком власної особистості. Це, на думку ініціатора анкетування і автора роботи, є причиною і одночасно наслідком соціально-економічної кризи в країні, низького рівня життя населення (насамперед батьків випускників школи), розчарування випускників в можливості посісти гідне місце в суспільстві шляхом всебічного розвитку своєї особистості.

Нажаль, це свідчить про незначну увагу, яку виділяє державна влада, політичні партії, громадські організації та інші компетентні структури для

розвитку особистості, про надання реальної можливості випускникам шкіл зайняти гідне місце в суспільстві, зважати на їх інтелектуальний, патріотичний та професійний рівень. Одночасно потрібно звернути увагу на те, що серед випускників помітним є певне незнання реальних соціально-економічних обставин в країні, інколи на їх думку впливають особливості їх віку – певна мрійливість.

Випускники 11 класів відрізняються непоганими знаннями життєвих умов в нашій країні, знанням того набору якостей та вмінь, що користується попитом в українському суспільстві. Але серед тих же 11-ти класників помітним є певний негатив в оцінці можливостей майбутнього випускників в нашій державі. Цей фактор повинен спонукати старше покоління на проведення різноманітних заходів, спрямованих на оптимізацію наших випускників щодо роботи над побудовою можливого їх майбутнього.

2.2. Дослідження усвідомлення вибору професії випускниками школи як запорука їх майбутнього життєвого успіху.

Це дослідження було проведене автором роботи в лютому 2009 року серед учнів 9-х і 11-х класів Головинської гімназії смт. Головино Черняхівського району.

Мета дослідження: сприяти усвідомленню взаємозв'язку між особистими цілями та професійним вибором, актуалізувати процес професійного самовизначення учнів, допомогти учням у визначенні своїх інтересів – основи професійного визначення.

Вправа «Знайомство»

Всім учасникам (9 клас – 58 учнів, 11 клас – 46 учнів) пропонується по черзі назвати своє ім'я та професію, яку вони хотіли б отримати. Якщо хтось ще не вирішив – краще не поспішати з вибором, а поміркувати над цим питанням.

Профорієнтаційна гра «Вгадай професію» (10 хвилин).

Клас ділиться на дві команди. Перша команда загадує професію і за допомогою іменників та прикметників характеризує її. Друга команда –

відгадує. Потім учні міняються ролями. Перемагає той, хто вгадає задуману професію. Психолог наголошує на тому, що вони намагаються вгадати професію, аналізуючи певні її ознаки (класифікує отримані дані).

Вправа – дослідження «Професійна спрямованість» (Додаток).

У кожному прямокутнику представлено чотири професії. З чотирьох пропонує професій оберіть ту, яка приваблює вас найбільше, та виділіть її. Якщо ви не знаєте, чим займається людина тієї чи іншої професії, зверніться по допомогу дорослих та відповідної літератури.

Таким чином, усього у вас буде виділено 25-ть професій, по одній в кожному прямокутнику. Потім ви працюєте з бланком по вертикалі. П'ять професій учень оцінює за п'ятибальною шкалою: найцікавіша для учня оцінюється 5 балами, найменш цікава – 1 бал. І так – по всіх стовпчиках. Свої бали ви вписуєте у квадратики всередині прямокутника. Аналогічно учні діють по горизонталі, але тепер бали вписуються у відповідні трикутники.

Після цього учні в кожному прямокутнику обчислюють суму чисел і в трикутнику і в квадратику. І, нарешті, визначає психолог суму балів за кожною з п'яти категорій. Для цього додаються отримані бали у кожному прямокутнику у тому порядку, в якому вони пропонуються нижче:

- Ø «Людина – людина»: 1, 10, 14, 18, 22;
- Ø «Людина – техніка»: 2, 6, 15, 19, 23;
- Ø «Людина – природа»: 3, 7, 11, 20, 24;
- Ø «Людина – знакова система»: 4, 8, 12, 16, 25;
- Ø «Людина – художній образ»: 5, 9, 13, 17, 21.

Порівнюємо отримані результати: там, де сума виявилась найбільшою, можна говорити про схильність учня до тієї чи іншої категорії професії. Результат також визначатимуть напрям подальшої роботи із цим учнем.

Ці методики дозволяють у невимушеній формі допомогти учням випускних класів ще раз звернути увагу на свій вибір, а комусь – зробити вибір. Результати дослідження в Головинській гімназії в 9 та 11 кл. показали, що учні 11 кл. більш-менш краще визначилися з вибором майбутньої професії. Учням же 9 кл., можливо, доведеться робити вибір похапцем, тому що закінчення школи вже не за горами (для тих, хто хоче після 9 кл. піти в пту чи коледжі та технікуми). Такі результати вказують на недостатню проінформованість учнів-випускників про наявні професії та їх перспективи.

І це не лише в даній гімназії. Приведемо результати дослідження у школах Донецької області за участю 1064 учнів 9 та 11 класів. Встановлено, що до завершення навчання у школі 71,9 % випускників не визначилися з вибором професії. Причина – брак інформації (43,5%); відсутність системи профорієнтації (20,9%); скорочення в найближчому майбутньому кількості робочих місць з обраної спеціальності (13,4%). Думка батьків щодо вибору професії виявилася визначальною для 30,8% обстежених учнів, порадами вчителів скористалися лише 1,42% випускників [4, ст. 64].

Порівнявши дослідження в Донецькій області і в Головинській гімназії, хочеться наголосити, що проблема вибору професії перед випускниками школи залишається актуальною. Дослідження в обох випадках показали, що випускники шкіл віддають перевагу професіям, що здатні забезпечити лише матеріальний добробут. А професії, що є менш оплачуваними, але не менш корисними для суспільства залишаються дуже часто практично без зацікавленості з боку випускників. Такі тенденції потребують більшої роз'яснювальної роботи серед випускників і участі державної влади з оптимізації ситуації по цих питаннях.

Висновки

В умовах постіндустріального суспільства, якому притаманні динамізм відносин, інтенсифікація інформаційних та комунікаційних процесів, соціальна та економічна рухливість, складність політичних відносин, пріоритетною галуззю суспільства і держави стає соціальних інститут навчання і виховання. Прагнення до змін у нашій країні мають бути спрямовані на те, щоб саме людина була в центрі уваги. Без такого перетворення людини на головну мету суспільного розвитку всі зміни в суспільстві позбавлені сенсу.

Українські психологи ще в кінці 80-х років XX ст. зазначали, що «юнацький вік з властивою йому психологією має риси максималізму, ініціативності та загостреного почуття власної гідності. Юнак – це, образно кажучи, не майбутня людина, а людина майбутнього. Але чи відбудеться вона? Чи зуміє реалізувати свої потенційні можливості? Залежить від того, наскільки розвинута та змістовна його життєва перспектива» [10, ст. 228].

У старших класах учні починають серйозно замислюватись над своєю придатністю до роботи в тій сфері, яку для себе обирають. Під час вибору професії вони зважають не лише на свої інтереси, а й на багато інших обставин, передусім порівнюють свої здібності, можливості з вимогами, які ставить до людини та чи інша професія. Цим зумовлений їхній інтерес до різноманітних аспектів психології здібностей, мислення, самовиховання, у пізнанні яких неоціненною для них може бути допомога досвідченого спеціаліста з обраної сфери діяльності, педагога та спеціального психолога.

Автор цієї роботи зробив спробу проаналізувати теоретичні аспекти впливу смислу життєвих орієнтацій на побудову образів можливого майбутнього старшокласниками та дослідив практично ситуацію з обранням випускниками шкіл 9-11-их класів Головинської гімназії тих життєвих орієнтацій, які, на їх думку, допоможуть зробити вірний вибір потрібної професії. Доцільно сказати, що далеко не завжди випускники можуть робити вибір виходячи зі своїх бажань та здібностей. Сучасна ситуація в нашій країні з попитом на специфічні (незнайомі старшим поколінням) професії та

спеціальності, диференціація матеріальної винагороди за працю, диктують випускникам свої умови.

І в цій ситуації важливим є не лише фактор психологічної роботи з випускниками у школі, поради та вплив вчителів та батьків, а й оптимізація ситуації в державі у сфері підтримки обдарованої молоді, створенні умов для гідного їх влаштування в житті.

Список використаних літературних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Абульханова-Славская К.а. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299с.
3. Брандер В. Усвідомлення життєвих цінностей учнями-старшокласниками// Психолог. – 2004. - №23-24.
4. Васильков В.М. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах// Педагогіка і психологія. – 1999. - № 3.
5. Вікова психологія. За ред.. Г.С. Костюка. – К.: Радянська школа, 1976. – 271 с.
6. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб./ О.В. Скрипченко та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
7. Возрастная и педагогическая психология. Под ред. Гамезо М.В. – М.: Просвещение, 1984. – 256 с.
8. Возрастная и педагогическая психология: учеб.пособ. для студентов пед.институт. –Под ред. А.В. Петровского.– М.: Просвещение, 1979.–288 с.
9. Волочков А.А., Ермоленко Е.Г. Ценностная направленность личности как выражение смыслообразующей активности// психологический журнал. – 2004. - № 2.
10. Жизненный путь личности (вопросы теории и методологии социально-психологического исследования). Под ред. Л.В. Сохань. – К.: Наукова думка, 1987. – 280 с.
11. Заброцький М.М. Основи вікової психології: навч.посіб. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 112 с.
12. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера. – К.: Тандем, 2002. – 584 с.
13. Кузьміна Т. Усвідомлений вибір професії як запорука життєвого успіху// Психолог. – 2009. - № 2.
14. Люшин М. Виховуємо громадянина// Історія в школах України. – 2004. - № 2.
15. Музика О.Л. Курсові роботи з психології: Навч.посібник для студентів внз. – 2-ге вид., перероб і доп. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 104 с.

16. Муранова Н. Технологія допрофесійної підготовки старшокласників// Рідна школа. – 2003. - № 9.
17. Олійник Н. Діагностика та розвиток ціннісних життєвих орієнтацій у старшокласників// Психолог. – 2007. - № 1.
18. Підгорна І. Ціннісні орієнтації старшокласників// Психолог. – 2008. - № 15.
19. Поснова Т. Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості студента// Соціальна психологія. – 2004. - № 2.
20. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. – М.: Педагогика, 1989. Т.2 – 528 с.
21. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч.посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.
22. Чаговець Л. Особливості ціннісних орієнтацій старшокласників// Психолог. – 2009. - № 2.
23. Щербатюк Б.А. Методика дослідження особливостей самовизначення особистості// Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1.